

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.6:304

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2025.14>**О. Г. Варгуляк**

доктор філософії, доцент,

в.о. завідувача кафедри соціального адміністрування

та гуманітарних комунікацій

Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету

orcid.org/0000-0003-2097-4681

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Статтю присвячено аналізу зобов'язань України щодо імплементації CRPD відповідно до її статті 33. Наголошується, що виконання CRPD є обов'язком не лише Міністерства соціальної політики чи Міністерства охорони здоров'я, а всіх органів виконавчої влади відповідно до їх функціональної компетенції. У статті детально висвітлено постатейну відповідальність центральних органів виконавчої влади за реалізацію конкретних положень CRPD. Зокрема найбільше статей закріплено за Мінсоцполітики, яке історично сприймалося як єдиний відповідальний орган, хоча забезпечення прав людей з інвалідністю – це обов'язок усіх органів влади в межах їх компетенції. Розглянуто роль таких міністерств, як Міністерство юстиції, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, Міністерство цифрової трансформації, Міністерство економіки, Міністерство культури та стратегічних комунікацій України, Міністерство оборони, Міністерство розвитку громад та територій, а також низки інших владних інституцій, включно з Державною службою статистики. Підкреслюється нагальна потреба в запровадженні ефективного механізму моніторингу виконання CRPD із залученням незалежної інституції (наприклад, Уповноваженого БПУ з прав людини), яка має бути організаційно та фінансово спроможною здійснювати контроль за дотриманням CRPD. У статті акцентовано на необхідності системного підходу до реалізації прав осіб з інвалідністю та важливості міжвідомчої співпраці для досягнення мети CRPD, а також на потребі у фінансовій, кадровій і організаційній спроможності для здійснення ефективного контролю. Вказано на необхідність усвідомлення владою важливості рівного розподілу зобов'язань за CRPD та включення осіб з інвалідністю в процес моніторингу.

Ключові слова: Конвенція про права осіб з інвалідністю, центральний орган виконавчої влади, відповідальність, право, моніторинг.

Varhuliak O. G. THE ROLE OF CENTRAL EXECUTIVE AUTHORITIES IN THE IMPLEMENTATION OF THE UN CONVENTION ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES IN UKRAINE

The article analyzes Ukraine's obligations to implement the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) in accordance with Article 33 of the Convention. It is emphasized that the implementation of the CRPD is the responsibility not only of the Ministry of Social Policy or the Ministry of Health, but also of all executive authorities in accordance with their functional competence. The article describes in detail the article-by-article responsibility of central executive authorities for implementing specific provisions of the CRPD. In particular, most of the articles are assigned to the Ministry of Social Policy of Ukraine, which has historically been perceived as the only responsible body, although ensuring the rights of people with disabilities is the responsibility of all authorities within their competence. The role of such ministries as the Ministry of Justice, the Ministry of Health, the Ministry of Education and Science, the Ministry of Digital Transformation, the Ministry of Economy, the Ministry of Culture and Strategic Communications of Ukraine, the Ministry of Defense, the Ministry of Community and Territorial Development, and a number of other institutions, including the State Statistics Service, is considered. The author emphasizes the urgent need to introduce an effective mechanism for monitoring the implementation of the CRPD with the involvement of an independent institution (e.g., the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights), which should be organizationally and financially capable of monitoring compliance with the CRPD. The article emphasizes the need for a systematic approach to the realization of the rights of persons with disabilities and the importance of interagency cooperation to achieve the goals of the CRPD, as well as the need for financial, human and organizational capacity to exercise effective control. The author emphasizes the need for the authorities to realize the importance of equal distribution of obligations under the CRPD and the inclusion of persons with disabilities in the monitoring process.

Key words: Convention on the Rights of Persons with Disabilities, central executive body, responsibility, law, monitoring.

Вступ. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (далі – CRPD) є ключовим міжнародним документом, який визначає права та свободи людей з інвалідністю, а також зобов'язання дер-

жав щодо їх забезпечення. Втілення її положень сприяє не лише захисту прав мільйонів громадян з інвалідністю, а й розвитку демократичних інституцій, зміцненню правової держави та формуван-

ню культури недискримінації. Ратифікація та реалізація CRPD особливо важливі для України, яка прагне інтегруватися в європейське правове поле та побудувати інклюзивне суспільство. Успішна реалізація Конвенції потребує злагодженої роботи всіх гілок влади, міжвідомчої взаємодії та активної участі самих осіб з інвалідністю у прийнятті рішень, що їх стосуються.

Постановка завдання. Питанню виконання CRPD в нашій державі переважно приділяється увага громадянським суспільством. Водночас серед науковців ця тематика залишається вкрай фрагментарною. Враховуючи зазначене метою цієї статті є визначення ролі центральних органів виконавчої влади в реалізації в Україні CRPD.

Результати дослідження. На виконання статті 33 CRPD Україна зобов'язана:

1) відповідно до свого організаційного устрою призначити в уряді одну чи кілька інстанцій, що курують питання, пов'язані з виконанням цієї Конвенції, і належно вивчити можливість заснування або призначення в уряді координаційного механізму для сприяння відповідній роботі в різних секторах і на різних рівнях;

2) відповідно до свого правового й адміністративного устрою підтримувати, зміцнювати, призначати або засновувати в себе структуру, яка включає, де це є доречним, один чи кілька незалежних механізмів, для заохочення, захисту й моніторингу виконання CRPD [1].

Під час призначення або заснування такого механізму держави-учасниці беруть до уваги принципи, що стосуються статусу й функціонування національних установ, які займаються захистом і заохоченням прав людини [1].

Важливо зауважити, що виконання CRPD – це не тільки про Міністерство соціальної політики України та Міністерство охорони здоров'я України, як помилково сприймається суспільством, а також часто владою. Забезпечення прав людей з інвалідністю, зокрема й тих, які передбачені CRPD, є обов'язком усіх без винятку владних органів у межах їх компетенції.

Підтверджується зазначена думка положеннями розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2021 р. № 285-р «Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року», яким затверджено Перелік центральних органів виконавчої влади, відповідальних за виконання положень Конвенції про права осіб з інвалідністю [4].

З урахуванням зазначеного урядового рішення, а також змін у системі центральних органів виконавчої влади, постатейна відповідальність відповідних владних органів за виконання CRPD така.

Стаття 5 CRPD присвячена темі рівності осіб з інвалідністю перед законом і за ним, а також їх

праву на рівний захист закону й рівне користування ним без будь-якої дискримінації. Виконання цієї статті – в полі компетенції Міністерства юстиції України. Крім того, за Мінюстом закріплено статті 12 – стосовно рівності осіб з інвалідністю перед законом, зокрема щодо їх прав на визнання правосуб'єктності, на правоздатність нарівні з іншими в усіх аспектах життя, 13 – стосовно ефективного доступу до правосуддя, 14 – стосовно права осіб з інвалідністю на свободу та особисту недоторканність, 15 – стосовно унеможливлення катування або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання людей з інвалідністю, 17 – стосовно права осіб з інвалідністю на повагу до фізичної та психічної цілісності нарівні з іншими, 18 – стосовно права осіб з інвалідністю на свободу пересування, на свободу вибору місця проживання та на громадянство нарівні з іншими, 22 – стосовно унеможливлення довільного чи незаконного посягання на недоторканність приватного життя особи з інвалідністю, її сім'ї, житла чи листування та інших видів спілкування або незаконних нападків на її честь і репутацію та 29 – стосовно політичних прав осіб з інвалідністю та можливості користуватися ними нарівні з іншими. Також Мінюст дотичний до виконання статті 10, присвяченої здійсненню особами з інвалідністю нарівні з іншими права на життя, та статті 23 щодо усунення дискримінації стосовно осіб з інвалідністю у всіх питаннях, що стосуються шлюбу, сім'ї, батьківства, материнства та особистих взаємин, нарівні з іншими.

Зазначене кореспондується із завданнями Мін'юсту стосовно: 1) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 2) контролю за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань; 3) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері правової освіти, правової обізнаності, інформування населення, доступу громадян до джерел правової інформації; 4) здійснення загального управління у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги та безоплатної вторинної правничої допомоги; 5) експертного забезпечення правосуддя; 6) забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань [10].

Найбільшу кількість статей CRPD закріплено за Міністерством соціальної політики України. Принагідно зазначимо, що донедавна взагалі панувало переконання серед владних та громадських інституцій, а також серед населення про те, що саме цей центральний орган виконавчої влади відповідальний за забезпечення всіх без винятку прав людей з інвалідністю, що не відповідає і ніколи не відповідало дійсності. Ба більше, три-

валий час у структурі Мінсоцполітики взагалі не було структурного підрозділу, який би займався питаннями зазначеної категорії населення. Такий департамент просто було ліквідовано в перший рік повномасштабного вторгнення в умовах суттєвого зростання рівня інвалідизації українського суспільства. І тільки в 2024 році роботу такого структурного підрозділу було відновлено. Припускаємо, що в такий спосіб соціальний державний орган намагався відмовитися від обов'язків та відповідальності перед найбільш соціально незахищеною категорією населення.

Повертаючись до CRPD, зазначимо, що Мінсоцполітики відповідальне за виконання статей 7 «Діти з інвалідністю», 16 «Свобода від експлуатації, насилля та поруги», 19 «Самостійний спосіб життя й залучення до місцевої спільноти», 20 «Індивідуальна мобільність», 23 «Повага до дому та сім'ї», 26 «Абілітація та реабілітація» (принагідно вважаємо, що в контексті статті 26 доречно також виокремити окремим її виконавцем Міністерство у справах ветеранів України), 28 «Достатній життєвий рівень та соціальний захист», 32 «Міжнародне співробітництво».

Крім того, зазначений центральний орган виконавчої влади визначений співвиконавцем за статтями 6 «Жінки з інвалідністю», 24 «Освіта» і 27 «Праця та зайнятість».

Особливо важливою є сфера відповідальності Мінсоцполітики за виконання статті 33. Принагідно значимо на положенні частини третьої вказаної статті, в якому закріплено принцип залучення та участі громадянського суспільства, зокрема осіб з інвалідністю й організацій, що їх представляють, у повному обсязі у процесі моніторингу виконання CRPD [1]. У рамках виконання цієї статті відповідними неурядовими організаціями практикується подання альтернативних звітів про виконання CRPD до Комітету ООН з прав осіб з інвалідністю. Приміром, Коаліція громадських організацій осіб з інвалідністю представила в 2024 році Альтернативний звіт [11].

Наступним аналізованим центральним органом виконавчої влади є Міністерство охорони здоров'я України, яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах розвитку медичних послуг, забезпечення державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення, забезпечення населення якісними, ефективними та безпечними лікарськими засобами [8]. Воно відповідає лише за дві, проте надважливі статті – статтю 10 «Право на життя» та статтю 6 «Жінки з інвалідністю». Водночас цей центральний орган виконавчої влади є співвиконавцем статей 7 «Діти з інвалідністю», 17 «Захист особистої цілісності», 19 «Самостійний спосіб життя й залу-

чення до місцевої спільноти», 20 «Індивідуальна мобільність», 23 «Повага до дому та сім'ї» та 26 «Абілітація та реабілітація».

Міністерство освіти і науки України відповідає за виконання статей 8 «Просвітно-виховна робота» та 24 «Освіта», а також є співвиконавцем за статтями 7 «Діти з інвалідністю», 19 «Самостійний спосіб життя й залучення до місцевої спільноти» та 23 «Повага до дому та сім'ї». Така відповідальність кореспондується з його завданнями щодо забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти та здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг [7].

Відповідальність за статтею 9 в контексті забезпечення доступності інформаційно-комунікаційних технологій та систем покладається на Міністерство цифрової трансформації України, яке в межах покладених на нього повноважень забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах цифровізації, цифрових інновацій та технологій, розвитку інформаційного суспільства, у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян, у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів, електронних комунікацій, у сфері надання електронних та адміністративних послуг, у сфері розвитку ІТ-індустрії тощо [3]. Також цей владний орган дотичний до виконання вимог статті 21 «Свобода висловлення думки та переконань і доступ до інформації».

Міністерство економіки України з урахуванням спрямованості його діяльності, окрім іншого, на формування та реалізацію державної політики у сфері праці, зайнятості населення, трудової міграції, трудових відносин, соціального діалогу [2], відповідальне за виконання статті 27 «Праця та зайнятість».

Відповідальність за статті 21 «Свобода висловлення думки та переконань і доступ до інформації» та 30 «Участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку та заняттях спортом» покладено на Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Водночас воно є співвиконавцем за статтею 8 «Просвітно-виховна робота».

Важливо також згадати про Міністерство розвитку громад та територій України, яке уповноважене на виконання статті 9 «Доступність» у частині доступності до об'єктів фізичного оточення (житлові будинки, заклади охорони здоров'я, освіти, соціального захисту), а також доступності до транспорту та зв'язку. Це міністерство є співвиконавцем за статтями 18 «Свобода пересування та громадянство», 19 «Самостійний спосіб життя

й залучення до місцевої спільноти» та 24 «Освіта». Саме Мінрозвитку забезпечує формування та реалізує державну політику у транспортній сфері та сферах будівництва, нормування у будівництві, містобудування, просторового планування територій та архітектури; у сфері архітектурно-будівельного контролю та нагляду; контролю житлово-комунального господарства тощо [9].

Своєю чергою на Міністерство оборони України як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період [6], покладено відповідальність за виконання статті 11 «Ситуації ризику та надзвичайні гуманітарні ситуації» CRPD.

Відповідальність за реалізацію статті 31 «Статистика та збирання даних» покладено виключно на Державну службу статистики України, хоча відповідна інформація формується цим органом на основі відомостей, отримуваних від Мінсоцполітики, МОЗу та Пенсійного фонду України. Зокрема згідно з Положенням про Державну службу статистики України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481, цей спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері статистики з урахуванням покладених на нього завдань: 1) збирає, зберігає, обробляє, аналізує, захищає та поширює офіційну державну статистичну інформацію щодо масових явищ і процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, демографічній та інших сферах життя суспільства в Україні та її регіонах; 2) впроваджує новітні інформаційні технології у процесі виробництва та поширення офіційної державної статистичної інформації; 3) координує дії державних органів, органів місцевого самоврядування та інших юридичних осіб щодо організації діяльності, пов'язаної із збиранням та використанням адміністративних даних [5].

Дотичними до виконання деяких статей CRPD визначено також низку владних органів, які є виключно співвиконавцями, зокрема йдеться про Міністерство молоді та спорту України (статті 26 «Абілітація та реабілітація» та 30 «Участь у культурному житті, проведенні дозвілля й відпочинку та заняттях спортом»), Міністерство закордонних справ України (стаття 32 «Міжнародне співробітництво»), Міністерство фінансів України (стаття 28 «Достатній життєвий рівень та соціальний захист»), Міністерство внутрішніх справ України (статті 14 «Свобода від експлуатації, насилля та наруги» та 15 «Свобода від катувань і жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання»), Національну поліцію

України (статті 14 «Свобода від експлуатації, насилля та наруги», 15 «Свобода від катувань і жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання» та 16 «Свобода від експлуатації, насилля та наруги»), Державний комітет телебачення і радіомовлення України (статті 8 «Просвітно-виховна робота» та 21 «Свобода висловлення думки та переконань і доступ до інформації»), Державна служба України з надзвичайних ситуацій (стаття 11 «Ситуації ризику та надзвичайні гуманітарні ситуації»).

Підсумком зазначеного є **висновок** про необхідність впровадження ефективного механізму моніторингу виконання CRPD. Із цією метою потрібно регламентувати питання підзвітності повноважень на різних рівнях для реалізації CRPD; визначити єдиний орган (приміром, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини) інституцією, уповноваженою на контроль за виконанням CRPD; забезпечити належний рівень обізнаності фахівців відповідної інституції з питання інвалідності та забезпечити організаційно і фінансово його спроможність до виконання повноважень окресленого змісту.

Література

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Питання Міністерства економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серп. 2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text>
3. Питання Міністерства цифрової трансформації : постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>
4. Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квіт. 2021 р. № 285-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2021-%D1%80#Text>
5. Про затвердження Положення про Державну службу статистики України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. № 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-%D0%BF#Text>
6. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України : постанова Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2014 р. № 671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>
7. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовт. 2014 р. № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>
8. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text>
9. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України : від 30 черв. 2015 р. № 460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF#Text>

10. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>

11. Joint NGO report «Situation on the Rights of Persons with Disabilities in Ukraine». URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCRPD%2FCSS%2FUKR%2F58975&Lang=en